

ungarnske model går Pierre Lemaitre fornuftigvis ikke ind på. Det havde forudsat flere sammenlignelige landestudier, som der næppe endnu er forudsætninger for i det danske faglige miljø.

Afslutningsvis skal nævnes Bent Jensens bidrag om »Sovjetunionen og Norden« og Jan Åke Dellenbrants om »Sverige og Europa«. De er dels meget kortfattede og derfor oversigtlige, dels forekommer de i endnu højere grad end de øvrige bidrag at falde uden for bogens efterlyste tema. Ingen af disse to bidrag ser noget opbrud i Europa. Det kan være en sund skepsis over for den alt for euforiske tro på, at alt er under opbrud – men den må i givet fald argumenteres mere udførligt og direkte.

Bogen om »Europa i opbrud« rummer mange gode og tankevækkende bidrag, som både hver for sig og samlet kan give inspiration til overvejelserne om, hvor lidt eller meget Europa er i opbrud, hvad der er dynamikken i denne udvikling, og hvilke forventninger og forhåbninger man kan have til den. For nogles vedkommende måske også bekymringer. Netop det sidste kunne nok have været fremhævet noget mere – eventuelt ved inddragelsen af nogle markante franske synspunkter. På den anden side kan man savne en omtale af den langvarige opbrudsproces, som siden 1975 har fundet sted inden for CSCE – den såkaldte Helsinki-proces. Men sådan kan man altid udsende efterlysninger. Afgørende er, at bogen ligger på et kvalitetsniveau, som gør den frugtbar og vigtig.

Ole Karup Pedersen
Institut for Samfundsfag og Forvaltning

Torben Hviid Nielsen, *Samfund og magt. Om samfundstyper og mennesketyper*, København: Akademisk Forlag, 1988, 194 s., kr. 168,00.

Det er ikke mange bøger, der udgives på dansk om politisk idehistoriske emner, og når det endelig sker, er det som oftest oversættelser. Der er derfor al mulig grund til at modtage en original dansk analyse af den politiske idehistorie med interesse og forventning. Denne bog skuffer bestemt ikke sådanne forventninger. Den indeholder en flot tese, den er velskrevet, og den vidner om forfatterens store viden og sikre greb om tingene.

Bogens problemstilling er helt central for sociologien og politologien: Hvordan er samfund overhovedet mulige? Hvad binder egentlig samfund sammen? Udgangspunktet for bogen er, at dette grundlæggende spørgsmål i dag er forvandlet til et spørgsmål om, hvordan samspillet er mellem flere integrationsmekanismer. Med en vis inspiration fra Habermas afgrænses tre forskellige integrationsmekanismer: to systemintegrative mekanismer, staten og markedet, og en mekanisme for interpersonelle relationer, det civile samfund.

Et indledende kapitel behandler seks store, klassiske civilisationsdannelser i tidsrummet ca. 3000-1500 f.Kr. Der argumenteres for, at den begyndende uddifferentiering af stat og marked i alle seks tilfælde skete samtidig med etableringen

ungarnske model går Pierre Lemaitre fornuftigvis ikke ind på. Det havde forudsat flere sammenlignelige landestudier, som der næppe endnu er forudsætninger for i det danske faglige miljø.

Afslutningsvis skal nævnes Bent Jensens bidrag om »Sovjetunionen og Norden« og Jan Åke Dellenbrants om »Sverige og Europa«. De er dels meget kortfattede og derfor oversigtlige, dels forekommer de i endnu højere grad end de øvrige bidrag at falde uden for bogens efterlyste tema. Ingen af disse to bidrag ser noget opbrud i Europa. Det kan være en sund skepsis over for den alt for euforiske tro på, at alt er under opbrud – men den må i givet fald argumenteres mere udførligt og direkte.

Bogen om »Europa i opbrud« rummer mange gode og tankevækkende bidrag, som både hver for sig og samlet kan give inspiration til overvejelserne om, hvor lidt eller meget Europa er i opbrud, hvad der er dynamikken i denne udvikling, og hvilke forventninger og forhåbninger man kan have til den. For nogles vedkommende måske også bekymringer. Netop det sidste kunne nok have været fremhævet noget mere – eventuelt ved inddragelsen af nogle markante franske synspunkter. På den anden side kan man savne en omtale af den langvarige opbrudsproces, som siden 1975 har fundet sted inden for CSCE – den såkaldte Helsinki-proces. Men sådan kan man altid udsende efterlysninger. Afgørende er, at bogen ligger på et kvalitetsniveau, som gør den frugtbar og vigtig.

Ole Karup Pedersen
Institut for Samfundsfag og Forvaltning

Torben Hviid Nielsen, *Samfund og magt. Om samfundstyper og mennesketyper*, København: Akademisk Forlag, 1988, 194 s., kr. 168,00.

Det er ikke mange bøger, der udgives på dansk om politisk idehistoriske emner, og når det endelig sker, er det som oftest oversættelser. Der er derfor al mulig grund til at modtage en original dansk analyse af den politiske idehistorie med interesse og forventning. Denne bog skuffer bestemt ikke sådanne forventninger. Den indeholder en flot tese, den er velskrevet, og den vidner om forfatterens store viden og sikre greb om tingene.

Bogens problemstilling er helt central for sociologien og politologien: Hvordan er samfund overhovedet mulige? Hvad binder egentlig samfund sammen? Udgangspunktet for bogen er, at dette grundlæggende spørgsmål i dag er forvandlet til et spørgsmål om, hvordan samspillet er mellem flere integrationsmekanismer. Med en vis inspiration fra Habermas afgrænses tre forskellige integrationsmekanismer: to systemintegrative mekanismer, staten og markedet, og en mekanisme for interpersonelle relationer, det civile samfund.

Et indledende kapitel behandler seks store, klassiske civilisationsdannelser i tidsrummet ca. 3000-1500 f.Kr. Der argumenteres for, at den begyndende uddifferentiering af stat og marked i alle seks tilfælde skete samtidig med etableringen

af nye arbejdsdelinger og dominansforhold mellem by og land, mellem hånds- og åndsarbejde og mellem kønnene. Efter en systematisk gennemgang konkluderes, at statsdannelsen i alle disse tilfælde havde større betydning end udviklingen af markedet som et middel til systemintegration.

Det er herefter bogens centrale og flot formulerede tese, at renæssancens ideal om det selvbestemmende og alsidige individ i den vestlige ideudvikling blev underlagt legitimeringen af staten og markedet. Medens staten var et nødvendigt middel for Thomas Hobbes til at sikre freden mellem samfundets medlemmer, var markedet for Adam Smith det nødvendige middel til at sikre materiel vækst og velstand. Samtidig skete statsdannelsen på bekostning af menneskets selvbestemmelse, og arbejdsdelingen, der er en forudsætning for markedet, skete på bekostning af menneskets alsidighed. For Hobbes og Smith var stat og marked systemintegrative midler, der udelukkede hinanden. Ikke desto mindre er der, siden de formulerede deres teorier, sket en kraftig ekspansion af både staten og markedet. Med velfærdsstaten og det pluralistiske demokrati er der sket en sammenvævning af og gensidig afhængighed mellem stat og marked i en sådan grad, at markedet i dets kapitalistiske udformning af mange teoretikere i dag anses for at være en nødvendig forudsætning for staten i dens demokratiske udformning. Statens og markedets ekspansion er efter Torben Hviid Nielsens opfattelse både kvantitativt og kvalitativt sket på det civile samfunds bekostning. Kvantitativt, fordi den umiddelbare behovstilfredsstillelse, der skete i det civile samfund, er blevet kraftigt reduceret. Kvalitativt, fordi statens og markedets overtagelse af en række funktioner har medført en ændring af den sociale organisering: »Naturaløkonomi er blevet pengeøkonomi, børne- og ældreomsorgen er blevet statslige opgaver, og vernetjenester er blevet skattepligtige« (p. 87).

I de følgende kapitler undersøges derefter magtbegrebet, magtbegrundelser, demokratiopfattelser og postmodernismen. Det mest interessante ud fra en politologisk betragtning er her gennemgangen af demokratiopfattelserne i den socialistiske tradition i Danmark med Frederik Dreyer, Hartvig Frisch og Viggo Kampmann som udvalgte eksempler. Derimod er behandlingen af magtbegrebet mindre interessant for læsere med en politologisk baggrund, dels fordi fremstillingen af det »traditionelle« magtbegreb er noget ensidigt og mangelfuld – for eksempel er begrebet om »den foregribne eller anticiperede reaktion« ingenlunde nyt – og dels fordi pointen er uklar og ikke knyttes til bogens centrale tese om forholdet mellem stat, marked og civilt samfund.

Med disse betragtninger er jeg kommet til den kritik, som jeg mener kan rejses mod bogen. Min væsentligste indvending er, at der er en for svag sammenhæng mellem kapitlerne, og at der mangler en fortløbende argumentation, der fører frem til en afrundet konklusion. Bogens sidste kapitler hænger faktisk ikke sammen med de første, hvilket er synd og skam, fordi der er et påtrængende behov for at få knyttet tingene sammen i en afrundet konklusion, og fordi forfatteren er den rette til at gøre det. Desværre synes han at have ladet sig friste til at samle en række artikler, der alle tidligere har været offentliggjort (to af dem for eksempel i dette tidsskrift), i stedet for at arbejde sit spændende materiale igennem endnu en gang. Selvom bogen indeholder mange glimrende betragtninger og enkeltana-

lyser, efterlader den alligevel et noget flimrende indtryk og mange ubesvarede spørgsmål.

For det første er behandlingen af det centrale emne om »det civile samfund« efter min opfattelse for svag. Selve begrebet præsenteres kortfattet og i dets idealtypiske udformning (pp. 88-95). Men hvad er forudsætningerne for dets eksistens og mulige genoplivning? Hvilke funktioner varetager det? Er det civile samfund for eksempel den nødvendige og tilstrækkelige betingelse for det selvbestemmende og alsidige menneske? Hvad kan vi i det hele taget vente af det? Er det virkelig, som antydnet (p. 80), løsningen på den nuværende »styringskrise«, som blandt andet angives at være et resultat af den samtidige vækst af staten og markedet? Eller er det blot en utopi eller måske en myte om »en gylden tid«?

For det andet må man sige, at selvom bogen påviser nogle overordnede udviklingslinjer og kvalitative forandringer i samfundsudviklingen, så synes forfatteren mere optaget af at foretage sammenfattende synteser end at dokumentere sine påstande og reflektere kritisk over egne positioner. For eksempel tales der igen og igen om »krise«: om styringskrise, moral- og rationalitetskrise, økonomisk krise, politisk krise, uregerlighedskrise, demokratiets krise, det sidste ti-års krise, 80'ernes krise osv. uden at det på noget tidspunkt forklares, hvad der menes hermed, eller om det er den samme krise, der kan betegnes på disse mange måder.

Det lidt flimrende indtryk og den manglende gennemarbejdning viser sig også ved mange trykfejl, fejlagtige litteraturhenvisninger og faktiske unøjagtigheder. For eksempel optræder det samme Tocqueville-citat to steder (p. 129 og p. 137), men i forskellige oversættelser og med to forskellige henvisninger, hvoraf ingen svarer til Tocqueville-bogen i litteraturlisten. Som fejl og unøjagtigheder kan for eksempel nævnes, at der tales om kooperative organer, hvor der menes korporative organer (p. 142), og faktisk blev det danske socialdemokrati første gang repræsenteret i Folketinget i 1884 og ikke som angivet i 1888 (p. 147).

Disse kritiske bemærkninger skal imidlertid ikke rukke ved, at Torben Hviid Nielsen har skrevet en meget spændende og inspirerende bog. Den kan varmt anbefales til alle, der interesserer sig for politiske ideer og teorier, og den vil navnlig give marxistisk inspirerede læsere noget at tænke over.

Palle Svensson
Institut for Statskundskab

Susan Strange, *States and Markets*, London: Pinter Publishers, 1988, 263 s., kr. 368,00.

Susan Strange er bedst kendt som provokatør og fremsætter af kontroversielle ideer i debatten omkring international politisk økonomi. Hun har siden 1970'erne behandlet aktuelle emner som handelskonflikter og udviklingen i det internationale finanssystem i en lang række korte artikler, hvor et af hendes formål har været at fremsætte et »europæisk synspunkt« i den amerikansk dominerede debat.